

Blaskovics József (Prága):
Néhány Árpád-kori személy- és
helynév tanúsága¹⁹¹

A magyarság a honfoglalás előtt egy évezreden keresztül a török (türk) népek szomszédságában élt. A lovasnomád törökök magas pusztai kultúrájának erős befolyása alatt állt, átvette szervezetüket, életmódjukat, szokásaikat, viselkedésüket, és több török etnográfiai csoportot olvasztott magába, úgyhogy a történelem színpadán való megjelenésekor egy török nép benyomását keltette, ahogy ezt az egykorú történelmi források bizonyítják.

De nemcsak megjelenésében, szokásaiban és „vallási” hiedelmeiben, hanem neveiben és nyelvében is megmutatkozott a török kultúra hatása. A magyar nyelv gazdagodott, több száz kulturszót vett át a török nyelvből. Divatossá váltak a török személy- és méltóságnevek is, főleg a vezető réteg tagjainak a sorában. A török nevek viselése azonban nem jelentette azt, hogy nemzetiségüket is megváltoztatták, mint ahogy később magyarok maradtak a keresztény nevek felvétele után is.

A honfoglalás- és Árpád-kori személy- és helynevek nagy részét tehát a török nyelvek segítségével tudjuk etimologizálni. A turkológiának ezért nagy szerepe van a magyar őstörténeti kutatásoknál, a török kölcsönszavak, a régi személy és helynevek vizsgálatánál. Gombocz Zoltán vetette meg az alapját a török kölcsönszavak vizsgálatának, Németh Gyula pedig az onomisztikának, a török névtudománynak. Kettejük eredményét azután Rásonyi Nagy László szélesítette ki, és nagyszámú tanulmánnyal egészítette ki.

Az elmúlt évtizedekben az ezirányú kutatás gazdag eredményt hozott, s ma sem zárult le, sok probléma maradt nyitva, újak is vetődtek fel, de az eredmények kecsegtető, érdekesek, sőt néha meglepők voltak.

Vizsgálódásaim céljával most néhány személy- és helynevet választottam, amelyeknek a kutatók eddig kevés figyelmet szenteltek vagy helytelenül magyaráztak.

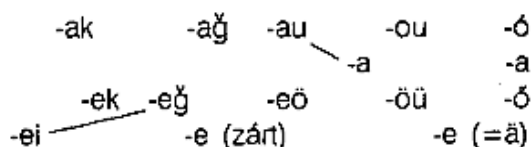
1) Elsőnek vegyük figyelembe az -ó, -ő-re végződő, hangváltó tövű nevek egy csoportját, amelyek a mai nyelvben -ó/ai/aja, illetve -ő/ei/eje végződéssel ismertek. Pl. disznó - disznai/disznaja, csikó - csikai/csikaja, apró - apraja, mező - mezei/mezeje, erdő - erdei/erdeje, Csicsó - Csicsai, Salló - Sallai, besenyő - Besenyei stb.

Az ilyen típusú nevek az ótörökben -ak, -ek (-uk)-ra végződtek, és az ómagyarba való átvételükkör -ağ, -eğ alakot öltöttek. Vö. régi okleveleink samtag (szántó), mezeg (mező) alakú neveivel. (A szóvégi hangzót a tudományos irodalomban gammával [-ɣ] jelölik, a mélyhangú -i-t pedig kétpontos ĩ betűvel. A török nyelvtudományi irodalomban ğ illetve i betűvel írják. Ezt az átírást alkalmaztam az alábbiakban.)

Ezek a végzések a 10-12. században fokozatosan diftongussá alakultak, majd a 13. századtól -ó, -ő végződésre egyszerűsödtek (Bárczi 70-73, 85-86.). Vázlatosan szemléltetve:

---

¹⁹¹ *Első Magyar Őstörténeti Találkozó (Benidorm, 1986.) Előadásai és Iratai. Acta Historica Hungarica Turiciensia I. évfolyam I. szám. Zürich, 1991. pp. 27–31. ISBN 9630289261*
<https://mek.oszk.hu/06300/06366/06366.pdf>.

Ezt a hangváltoztatást már az 5-10. században átvett ótörök kölcsönszavakban is megfigyelhetjük, pl. ótörök päčänäk - ómagyar başänäğ, - 12-13. sz. başänäü - besenyő; a bolgár török žisnağ - ómagyar gisnağ - 1055 gisnau, 1267 giznou - disznó; ótörök big, bek - ómagyar beğ - beü, böü - bő; ótörök käsäk, kesik - ómagyar Kesig, Kesüğ - Kesző - Keszi stb. Hasonlóan: ót. Čarlak - óm. Csarlag - Csarlau - Csarló - Csalló; Šarluk - Šarluğ - Šarlau - Sarló, Salló.

Ezt a fejlődési irányt a régi szlovák névalakok bizonyítani látszanak: Šarluky, Šarluhy (Salló), Kosihy (Keszi), Pečeneg, Szantok (Szántó). (Az -y végződés a tb. ragja a szlovákban.)

A másik fejlődési irány szerint a szóvégi -ğ a 10–12. sz.-ban teljesen lekopott, főleg a birtokos személyrag felvétele esetén, úgyhogy a régebbi, mezege, fege, žisnaga alakokból már 1055-ben mezee, fee, gisnaa alakok keletkeztek, ma: mezeje, feje, disznaja stb.

Az eredetileg -ağ, -eğ-re végződő szavaknak a 3. sz. birtokos személyrag és az -i melléknévképző felvételekor azonban -a, -e végződésük van, mint láttuk, tehát: disznai - disznaja, mezei - mezeje, erdei - erdeje, apraja stb.

Az -ó, -ő végződésű alakhoz a helyhatározó ragok és a tb. jele járulnak, pl. mező-t, mező-kön, disznó-k, erdő-ben stb.

Ebbe a csoportba sorolhatók az alábbi mai helyneveink: Csalló(köz), Salló, Imó, Szimó, Szántó, Kesző, Besenyő és még egynéhány. (Az utóbbi három név magyarázata más művekből közismert.)

Csallóköz földrajzi név előtagja ebben az alakban már 1267-ben fel volt jegyezve. Az etimológiai szótárak szerint a Csalló folyótól kapta a nevét, amely északról határolja Csallóközt, de ennek a folyónévnek az eredete ismeretlen.

A Csalló névnek legrégebbi alakja Csarló lehetett, s ebből fejlődött ki mai alakja a tarló - talló, sarló - salló szavakban mutatkozó asszimiláció folytán. A FESz szerint a kutatók többnyire egy Čarlak – Čarlağ szóból származtatják, amelynek jelentése „síró, rívó, erős hangot adó”, és a čarla- „rí, hangosan sír” ige származéka (az alapul szolgáló ige számos török nyelvben megvan).

Van azonban az anatóliai törökben is egy šarla- (šarla-) ige, amelynek egész szócsaládja van: šarla-, šaril-, šarilda-, šarlanti- stb. Ennek az alapigének a jelentése: csobog, csobogó, zuhogó hangot ad.

A šarla-t igéből szabályosan képzett šarлак alapalakból indulhatunk ki, amely Csarlağ alakban kerülhetett az ómagyarba. A másodlagos ş - ç hangfejlődés az ómagyarban alakulhatott ki. Csallóközben sok a török településre mutató nyom, és ezért valószínű az is, hogy a Csalló előbb magyar köznévi volt, amiből a 13. századi Csalló személyneveink keletkeztek (Rásonyi). A šarлак szó jelentése „csobogó, zuhogó, sebes folyású víz által kiadott hang”. Miért kapta a Csalló folyó ezt a nevet? Pozsony alatt, ahol a Kis-Duna kiágazik a Nagy-Dunából, a Csallóköz talaja alacsony síkság, alig a Nagy-Duna szintje felett. Áradáskor azonban a Duna szintje néhány méterrel is megemelkedik, és az árvíz hangos csobogással, zuhogással, valóságos katarakta módon ömlik a Kis-Dunába. Ezt diákkoromban többször láttam (négy évig ott laktam), és a vereckyei hídról csodáltuk a zuhogó áradatot.

Csicsó, ma Čičov község Csallóközben, komáromi járás. Előfordul mint személynév (Csicsák, Csicsáky) és ragadványnév is (Csicsik, Csicsák, Csicsó). Már az első adatok (1261-ben Chichow, Chichoufolua) is arra mutatnak, hogy személynévből keletkezett. Az etimológiai szótárak szerint azonban a személynév eredete ismeretlen. Alapul vehetjük a

čičäk, čečäk, čičak török szavakat, amelyek számos török nyelvben megvannak. Jelentésük: 1) virág, 2) fekete himlő. (Az anatóliai çiçekbozuğu szó jelentése „himlőhelyes”.) Régegykori volt a himlőhelyes ember, és valószínű, hogy a személynév ebből a szóból keletkezett, mint ragadványnév. Ha figyelembe vesszük a fent említett hangfejlődést, akkor a Csicsó helynév a következő fejlődésen ment keresztül: török çiçek, çiçak - óm. čičağ - csicsau, csicsou - csicsó.

Imely, szl. Imel', (népi kiejtése: Imő) k., komáromi járás. Részletesen dokumentáltam a Magyar Múlt 1974. évi 1. számában a 8-9. oldalon. Röviden: az Imő hn. az ómagyar ineg - inő - imő hangfejlődéssel az ótörök inäk - inaq méltóságnévből keletkezett. Ennek jelentése „tanácsadó, bizalmi férfi”. Rendesen a törzsfő nagybátyja vagy bátyja viselte ezt a címet. A faluban és a közeli környéken avar- és honfoglaláskori sírokat tártak fel, ennél fogva indokolt a törökös törzsszervezettel összefüggő elnevezés.

Szimő, ma szl. Zemné k., érsekújvári járás. 1113-1206 között Yeme alakban van feljegyezve. A név alapja a török sinek „szünyog” jelentésű szó, amely személynévként is előfordul. Hasonló hangfejlődésen ment át, mint az Imő helynév.

2) Vizsgálódásaim másik csoportját a „sár” főnévből személy- és helynevek alkotják. Az ómagyar sár szó jelentése „fehér”. Egyezik a bolgár-török šar szóval, mely szintén „fehéret” jelent. Régiségét és jelentését bizonyítja a magyarok honfoglalás előtti korából származó várának a neve: Sarkel („fehér ház, fehér erőd”), melyet a bizánci forrásokból ismerünk. Továbbá Géza fejedelem első feleségének, Szent István király anyjának a neve: Saroltu. A név jelentése „fehér menyét”. (Párhuzamosan előkelő lánynév is ismeretes az Árpádok idejéből: Karoltu „fekete menyét”). A fehér szín a török népeknél a fejedelmi méltóságot és magát a fejedelmet szimbolizálta (fehér ló, fehér zászló, fehér épület, vö. Székesfehérvár nevével). Az oszmán-török szultánok szimbóluma is a fehér zászló volt.

A magyar sár szó eredeti alakja egy csuvasos típusú šariğ, šári „fehér” szó lehetett. A magyar sárga szónak is ez az alapszava. A szó megfelelői megvannak az összes török nyelvben. A köztörökben szár, szári, szariğ, sári alakban fordul elő, és jelentésváltozáson ment keresztül, mert többnyire „sárga, szőke” jelentése van.

A Sár mint személynév is előfordul 1131-ben. Ebből már az Árpádok korában több helynév keletkezett Sári alakban (Sári, azaz Sáré, a Sár nevű személyé. Vö. Püski, Királyi). A nyitrai járásban van két Sári nevű település. Mindkettő már 1075-ben Sári alakban volt feljegyezve. 1920-ban egyesítették a szomszédos Tajna (ma Tajná) községgel, és mint önálló falunévek megszűntek.

A lévai járásban van két Sáró nevű falu. 1075-ben Sarou, Sarow, 1272-ben Saroy. Mindkettőt 1943-ban Šarovce néven egyesítették. A Šarovce név fordítása: Sáré, a Sár családé.

A Sáró név alapszava a bolgár-török šari, šariğ, melyből szabályos -q (-k) képzős eredeti alakjára lehet következtetni: šariq - šariğ - Šarou - Sáró.

A Salló (Sarló) több település nevében fordul elő:

Nagysalló k. 1276 Sorlou, 1773 Šarlukey, 1808 Šarluhy, 1927 Tekovské Šarluny, 1948 óta Tekovské Lužny k., lévai járás.

Mezőkissalló (Tekovské Lužianky), lévai j. 1948-ban Nagysallóhoz csatolták. 1339 Saro, 1347 Kyssarlow, 1773 Malé Šarlukey, 1808 Malé Šarluhy, 1927 Tekovské Šarlužky.

Garamkissalló, 1280 Sarlou, 1404 Kyssarlo, 1786 Malý Ssallow, 1927 óta Šalov k. lévai járás.

Három kicsinyítőképzős alak is előfordul:

Sarluska, Sarlóska, 1399-ben Sarlow, 1808 Ssarluh. 1664 Kis Sallócska, 1920 Šarlužky, 1948 óta Lužany, tapolcsányi járás.

Sarlucska, 1113 Sorlo, 1570-ben még két település volt: Nagy és Kis Sallucska, 1898-ban mindkettőt a szomszédos Kajsza községgel egyesítették Sarló-kajsza néven, 1920 Sarlužky-Kajsza, 1940 óta Šarlužky k. nyitrai járás.

A FNESz a Salló helynevet a magyar „sarló” közfőnévből eredzeteti, és mint ahogy a Sarlós alakváltozatok is bizonyítják, sarlókészítők és sarlóval adózók települése volt. Ez a magyarázat szerintem teljesen elfogadhatatlan.

Helyes nyomon haladunk, ha a Salló, Sarló helynevet egy bolgár-törökös (csuvasos) Šarluq, Šarlik alakra vezetjük vissza, amely a „sár” alapszóból szabályos -luq, -lük főnévképzővel alakult „fehérség, a fehér, fehérlő, a fehérek” jelentéssel. A szlovák Šarluky, Šarluny alakok is ezt a nézetet támogatják, amelyek egy régebbi szóvégződést őriztek meg. (Az y a tb. ragja a szlovákban.)

A Sarló személynévként is előfordul, s így ezek a helynevek személynévből is keletkezettek. A fehér, fehérlő, fehér színű népi hozzátartozást jelöl, vö. fehér hunok, fekete hunok, karakalpak „fekete sapkások”, akkoyounlu „fehér juhos”, karakoyunlu „fekete juhos” (azaz fehér, illetve fekete bársonybórsapkát, főveget viselők) elnevezések török népeket jelen tettek. (A színeknek nagy szerepük volt a török népek törzsi szervezetében.)

Sáros. Sáros vármegye nevéként a Nagy Sáros, valamint Sárospatak helynév egyik összetevőjeként szerepel. 1217-ben Sarus, 1262-ben Saaros alakban van feljegyezve. Az etimológiai szótárak a magyar „sár, sáros” (Kot, kotig, Schmutz, lehmig) szóból származtatják. Ennek azonban ellentmondanak a régi szlovák Šariš, Velký Sariá, Šarišsky Pótok helynévi alakok. Ha a magyar „sár, sáros” szó lenne az alapja az elnevezésnek, akkor Sárospataknak Blatenský (=sáros) Pótok lenne a neve. Az alapul szolgáló szó tehát nem a „sáros”, hanem a Šariš lesz. A sáros - šariš szó a magyarban a csuvasos sari, sarig = sár, azaz „fehér” szóból -iš, -is főnévképzővel szabályosan alakult, és jelentése „fehéres, szürke”. Sáros megye tehát a „fehér, fehéres” színű mészkő szikláitól kapta a nevét, mint ahogy a Fehér Kárpátok, Fehérhegy stb.

A Šariš szó kezdőhangja š- bolgár-törökös jelleget mutat. A šariğ és az ómagyar sár szónak a köztörökben szókezdő hang felel meg: sariğ, sari alakban. Jelentése azonban „sárga”. A Šariš alapszóhoz további adatokul szolgál az anatóliai törökben és több más török nyelvben ma is élő sarişin „szőke, sárga” jelentésű szó. (Ezzel kapcsolatba hozható Volgograd városának régi neve: Caricin.)

A Sáros helynevek tehát a bolgár-törökkel való kapcsolatra utalnak. Mint a történelemből ismeretes, a bolgár-törökök a honfoglalás előtt birtokukban tartották Erdélyt és Északkelet-Magyarországot. Erre a kapcsolatra utal a Laborc (Laborec) patak neve is, amely Anonymus szerint Alpbár („hős párdúc”) nevű bolgár vezér után kapta a nevét: Albarcu (Alpbars-su, 'Alpbars patakja”). A bolgárookra más helynevek is utalnak: Sáros megyében Nagysáros k. mellett van Kanaš falu, amely a bolgár „kanaš” méltóságnév alapján kapta a nevét. Jelentése „tanácsadó”, amely szinonimája az inak (inaq, inal) méltóságnévnek. (Lásd fentebb az Imely [Imő] helynév ismertetésénél.)

Szepes megye Sáros megye közvetlen nyugati szomszédja. A Szepes helynevet a FNESz szerint a magyar „szép” szóból származtatják. 1150/13-14. században Zepus alakban mint helynév, 1279-ben ugyancsak Zepus alakban mint személynév szerepel. Szlovákul Spis. Ha figyelembe vesszük, hogy az északkeleti Felvidéket a honfoglalás előtt a bolgár-törökök uralták, ahogy fentebb említettem, akkor talán összefüggésbe hozhatjuk az ótörök sap-, sep- igével, amelynek jelentése „eltér, eltávolodik, letér (az ismert útról, területről)”. Ennek az igének szabályos iş-, uş- képzős alakjáról lehet szó, melynek jelentése „távoli, távolabbi, eltért, eltávolodott terület”. Ezt a feltevést támogatja a szlovák Spiš névalak, amely a hangzókivető tövű nevek analógiájára a szepes (Szepis) szóalakból keletkezett, vö. a szláv pes-psa, lev-lva, ves-vsi stb. A Spiš névalak a magyarból vagy még a bolgárból való átvételre mutat.

3) További érdekes csoportot alkotnak azon személy- és helynevek, amelyekben a „Bod” szó szerepel. Ez a név már a régi magyar nyelvben „bot” alakban ismeretes török jövevényszó. Török nyelvi alakja „bud”, jelentése „ág”. Nemcsak a növények, hanem a nemzetségek és családok „ágát” is ezzel a szóval jelölték. Régi magyar alakja is Bud vagy Bod, és előfordul mint személynév és helynév is. Pl. Bod sziget (csallóközi település), továbbá Tarnabod, Heves megyei község nevében.

Kicsinyítő-becéző képzős alakja a Buda személy- és helynév. Boda alakban ma is számos család neve. A FNEsz szerint többnyire a szláv Budimir, Budivoj névből származtatták. Ennek ellentmond a Buda helynév török alakja: Budun, és szláv alakja: Budin. Mindkettő jelentése „Budé”, vagyis az „ágé”, azaz az uralkodó család vagy nemzetség egyik ágának a birtoka, települése. A török -un végződés birtokjel a török nyelvben, mint Mehmedin „Mehmedé”, Mahmudun „Mahmudé”, mint a magyar -é. A szláv -in végződés szintén birtokjel, amely egyesek szerint a török -un, -in birtokjel átvétele. A Buda helynév tehát a család „ágainak” volt a települése, míg a „fő” ágé (fejedelemé) az Árpádok korában Székesfehérvár volt.

Az -a kicsinyítő-becéző képzős alakok ómagyar alakulatok voltak a törökös nevekben is, pl. Habar (Kabar) - Habara, Tatár - Tatar, Gogol - Gogola stb. (Ezeknek eredete további kutatást igényel.)

A Bodak (Bodok) személy- és helynév a Bud szónak szabályos származéka. Török kölcsönzó a magyarban. Török alakja a budaq, jelentése „ágazat, ág”, tehát a nemzetség vagy család, többi (távolabbi) ágát jelentette. Személynévként is gyakori, sőt a bolgároknál is, ezért a szót szláv eredetűnek tartották, noha török kölcsönzó a bolgár nyelvben. Ismerünk egy Bódog kun nemzetségnevet is, amelyből a Bodoglár (=Bódogok, azaz Bodogék) Kiskunmajsához tartozó településneve származik. Az újszülötteket a török népeknél a család „ágainak” nevezték. Ez annyira elfogadott és hagyományos szokás volt, hogy Köprülü Ahmed pasa nagyvezír a krími hercegnek, Mehmed Girejnek 1663-ban írt levelében ezt a megszólítást használta: „A nagy kánok dicső, új ága, a dicső fejedelmek fiatal (zsenge) hajtása...”

A Bodak, Bodok hn. tehát a nemzetség „ágainak” birtokát, szállását jelentette. Számos település őrzi ma is ezt a nevet. A nyitrai járásban van egy, a tapolcsányiban is egy hn. szlovákul Obdokovce, azaz „Bodakék faluja”. A metatézis bo-ob szláv jelenség, mint az Alba - Labe, Albarcu - Laborec névnél már láttuk. Csallóközben is van egy Bodak község (ma Horny Bár).

Ezek a helynevek a 13. században Budák, Bodak, Bodok alakban szerepelnek.

A fentebb felvázolt -ak, -ek szóvégzetek hangtani fejlődése szerint a Bodak név a következő hangfejlődést mutatja: Bodak - bodag - bodau - Bodó.

A Bodó ma is gyakori személynév.

4) Gazdag csoportot alkotnak azok a helynevek, amelyek alapja végső fokon az ótörök „baj”, „gazdag, előkelő úr” jelentésű szó. Személy-, nemzetség- és méltóságnevekben szerepel. Ilyenek: Baj, Baja, Bajcs, Bajta, Bajka, Vajka, Vajta, Bojta. Ezek kicsinyítő-becéző képzős alakjai az ősi Baj személynévek. Eddig figyelmen kívül maradt a Bajka, Bajta és Vajka község neve Mátyusföldön, illetve Csallóközben:

Bajka község a lévai járásban 1286-ban Bayka.

Bajta község, érsekújvári járás, 1261-ben Bozta, ma Bajtava.

Vajka község a nyitrai járásban, 1287-ben Wojk, 1945 óta Vajka nad Žitavou, 1960 óta Lučnica nad Žitavou.

5) Külön csoportba soroltam azokat a helyneveket, amelyeknek magyarázata szándékos szlavizálás igyekezetét mutatja.

Komárom. „A FNESz és a CsH szerint az eddigi tanulmányok: alapján ennek a helynévnek végső elemzésben a szláv „komár” (=szúnyog) köznévi az alapja. Bizonyítékul hozzák fel a szerb-horvát Kamarani, Komarna, cseh és szl. Komárno, fehér-orsz Kamaryn helynévi alakokat.

Ezek az összehasonlításhoz és bizonyítékul felhozott adatok azonban teljesen félrevezetőek. Ugyanis nem a csallóközi Komáromra vonatkoznak többnyire, hanem a „komár” szóból képzett más helynevekre. Ennek a félrevezető elképzelésnek a nevek hasonló hangzása lehetett az oka (népi etimológia). Sőt a CsH szerint a magyar Komárom és Komorn a szlovákból való átvétel (!!!). Ezt a teljesen nevetséges állítást a CsH azonban semmiféle adattal nem tudja bizonyítani. A felhozott „bizonyító” adatok 300-500 évvel később keletkeztek, mint a Komáromról való történelmi feljegyzések, amelyeket azonban egyszerűen nem vesz tudomásul. Az első feljegyzés 1075-től Camarum alakban említi a települést. Ez az -m végzet latinosítás, mert a többi, 1124-1216 és 1217-1345 közötti évekből származó tucatnyi adat egyöntetűleg Camarun, Komarun alakot tüntet fel. Ezzel szemben a Kamarani 1303-ból, Komárov 1355-ből, Komarowce pedig csak 1402-ből származik.

Komárom helynév eredetének meghatározásánál tehát nem vehetjük alapul a CsH és a FNESz felhozott adatait, ha nem alapul a Camarun alapalakból indulhatunk ki. A Camarun helynévi alak a Kamar (kabar) népnévből származik, az -un végződés pedig a török nyelvekből jól ismert birtokjel (lásd fentebb). Camarun jelentése tehát: „kabaré”, „kabaroké”, tehát a kabari törzs(ek) szállása, birtoka. A kamar-kabar szavakban mutatkozó b-m hangváltozás általános a török nyelvekben, pl. tatár (ótörök) atabiz - közt. atamiz; ben, bin - szerb, men, min stb. A felhozott fehérorsz kamarin jelentése szintén „kamaré” (azaz „kabaré”)

A magyar és latin krónikák és más források is a honfoglaló magyarsághoz csatlakozó kabar-kazár törzseket hunoknak nevezték, így érthető Anonymus tudósítása, mely szerint Árpád vezér Komáromot és környékét Ketel kabar vezérnek adományozta, akinek a fia, Oluptulma, Komáromban várat épített. Teljesen érthető tehát, hogy Komáromot és várat ősi szokás szerint Kabarunnak, azaz „Kabaré”-nak nevezték. További bizonyítékul vehetjük a Komárommal szomszédos Őrs (ma Őrsújfalú, szl. Nova Stráž) és Ócsa (Nemesócsa, szl. Zemianska Olča) települést, amelyet a kabarok vezére, Őrsur (Őrsüuru) és apja, Ócsád kun vezér alapított.

A többi Komárov, Komárno stb. helynév alapjául a komár - szúnyog szót tartják. Ezeknek a csallóközi Komáromhoz azonban semmi kapcsolatuk nincs.

Szolnok. A régi feljegyzések szerint 1124 és 1217 között többszörösen Zounuc. Talán összefügg vele az 1180-ból származó Zolnic személynév.

Általában a szláv Solnik „sóárusító, sóhivatalnok” szóból származtatják, a szláv sol „só” alapszóból kiindulva az Udvarnok, Fegyvernek nevek analógiája szerint. Ez a származtatás azonban elfogadhatatlan, mert erre semmiféle bizonyíték sincs. Nem is szólva arról, hogy a fő sószállító útvonal nem is erre vezetett, hanem északról a Sáros megyei Solivar (Sóvár) fő sótermelő helytől délnek a Tisza felé vezetett.

Újabban azonban a magyar „szó” főnév valamilyen származékának tartják, melynek jelentése „szószóló, követ” lenne. Ez az elképzelés talán a „szónok” szó befolyása alapján keletkezhetett. Ez a szó azonban csak 1805-ben jelent meg a magyar irodalomban, mint nyelvújítási szó.

Mint a történelemből ismeretes, a sószállító utakat és tiszai átkelőhelyeket és más távolabbi őrhelyeket is (vö. Csau szán, szl. Čauša a Felső-Nyitra völgyében) a 10. századtól kezdve a besenyők ellenőrizték. Figyelembe véve, hogy a besenyő török nyelvű nép volt, a Zounuc (olv. szounuk, szovunuk) személy- és helynevet egy „sovunuk, savunuk” besenyő

nyelvi alakkal magyarázhatjuk. (Olvasata mint: csausz - çavuş.) A savunuq szó jelentése „védő, védelmező, győző”. Ennek alapszava számos török nyelvből ismert sav- „elűz, elkerget” ige, s ennek visszaható igei alakja savun- „megvéd, megvédelmez” jelentéssel. A szóvégi uq-, ük- szabályos igenévképző, amely a török személynevekben már a 7. századi orchoni ótörök (türk) feliratok személyneveiben is előfordul: Sebük - Tekin, Satuq Buğra Kán.

A Saunuc (Szavunuk) tehát besenyő személynév, és a Szolnok helynév magyar névadással ebből alakult ki.

Micsérd. Ma Nova Košariská, somorjai járás, Csallóköz. 1258-ban Misser, 1437 Mischendorf, 1453 Misserd alakban szerepel az okiratokban. Egyes kutatók tévesen a német „mischen” (kever) ige valamilyen származékának tartották. Legutóbbi magyarázata Püspöki Nagy Pétertől származik, aki az Irodalmi Szemle 18. évf. 714. oldalán (Pozsony, 1978.) az alábbi magyarázatot adta: „A falut a mellette folyó Ér nevű Duna-ágról nevezték el Érdnek. Ehhez járult az Árpád-kor elején a Mise jelző, amely talán az Ér menti faluk valamelyikének templomába vezető ’mise-útról’ ragadt az Érrre, innen pedig a falura.”

Németh Gyula kitűnő tanulmányában Magyar und Mišer, in. Acta Orient. Hung. 23. évf. (1972) 293-299. kimutatta, hogy a helynévben a miser, mizsér népnév rejlik, amely az Árpád-korban egy török nyelvű csoportot jelölt. Etimológiailag a „magyar” népnév magas hangrendű „megyer” változatából származik.

Ehhez annyit kell hozzátennem, hogy a kazáni tatárok egy nagy népcsoportját ma is mešernek (meščernek) hívják (oroszul meščerjaki). Összehasonlításként a tatár - mešer úgy viszonylik, mint a magyar - székely vagy a cseh - morva megkülönböztetés. A mešerek szerintem az őshazában (Magna Hungaria) rekedt magyarok utódai, akikről Julianus barát tudósításából értesülünk. A 13. sz. közepén azonban a mongol támadás elől menekülve északabbra költöztek, és az erősebb „rokon” volgai tatároknál találtak menedéket. (Ezt a nézetemet Németh Gyula is, Hasan Eren, az ankarai Török Nyelvtudományi Intézet (TDK) igazgatója is, aki a magyar őstörténet egyik legkiválóbb ismerője, megerősítette.)

Tokaj. Nevét a besenyőktől kapta, akik, mint fentebb említettem, az Árpádok korában, mint könnyű és gyorsan mozgó lovasok, a tiszai átkelőhelyeket ellenőrizték. Tévesen a csagatáj toqay „folyómenti erdő” szóból származtatták. De már 1219-ben előfordul, Tukay alakban, mint személynév. Ebből alakulhatott ki helynévvé. Mint személynév a tatárban is ismeretes: Gabdulla Tukay, klasszikus tatár költő és író (1886–1913).

6) A besenyő, kun, kazár, uz, berendi és káliz nép-, illetve törzsnévből, valamint az ómagyar törzs-, méltóság-, nemzetség- és személynévből keletkezett helynevek száma Csallóközben és Mátyusföldön több tucatnyira tehető. Pl. Besěnov, Pečenice, Plavecky (palóc, azaz besenyő) Štvrtok, Kozárovce, Tornóc, Berend, Berencs, Kalász (Káliz) stb. Ugyan csak: Tarján, Timače, Niver (Neverice, azaz hitetlenek, vagyis kazárok, besenyők) stb. Ezideig nagyrészt elkerülte a kutatók figyelmét. Ide sorolható több más helynév is, pl. a Čiliz (tör. ciliz – „vékony, sovány”) főnév, amely egy kis Duna-ág és a mellette fekvő község neve. Továbbá Bős, Bőd, Kamocsa, Behynce (Bőfalú község neve); Kunigis dűlő név Imely község határában stb.

Sajnos, ilyen rövid összefoglaló előadás keretében ezekre nem lehet kitérni, külön tanulmányban kellene velük foglalkozni.

7) Családnevek. Nagy a száma a család-, ragadvány- és csúfneveknek, melyeknek jelentését nem ismerjük. Sokszor azonban évszázados hagyományokat őriznek. Nagy részük a török nyelvek alapján etimologizálható. Pl. Bigyik (t. biyik „bajusz”, azaz bajuszos), Csicsik „himlőhelyes”, Keszán „vágó, szegő”, Kajnár „forró (víz)”, Káldy „megmaradt” (védőnév), Toldy „kövércs, pufók”, Csömez „sámán, pogány szertartás végzője”, Cagán

„fejő, tehenes”, Cucor „nyest”, Kutak „boldog”, Toronesik „kis unoka” stb. Ezeket a neveket, nagy számukat tekintve, külön előadásban kellene összefoglalni.

8) Néhány köznévi tanúsága is rendkívül érdekes. Pl. az akác (fa), melynek népies neve agacs (török ağac „fa”). Az akácfa, mint ismeretes, Amerikából származik (*Robinia pseudoacacia*). Az irodalmi nyelvben csak 1783 óta van feljegyezve. A magyarlakta területeken gyorsan elterjedt, és „szinte jellegzetesen magyar fává lett”. Hangrendi felépítése a nép emlékezetében akkor még élő „agacs” török eredetű szóra emlékeztetett, és ebben a szóalakban terjedt el annyira, hogy a szlovákba is bekerült agáč alakban.

Ebbe a csoportba tartozik a pompos nevű népi sütemény, mely kenyérlisztból készült, és „teljesen üres”, azaz töltelék nélküli. A török „bomboş”, „teljesen üres” szóból keletkezhetett.

A kalkis csíráztatott gabonából készült, kelesztett, mérsékelten édes süteményféle a török „kalkis”, „élesztett, csíráztatott” szóból származik.

*

Régi személy- és helyneveink tükrében néhány olyan problémát vázoltam fel, amelyek a honfoglalás és az Árpádok korára nyúlnak vissza. Ezekből bepillantást nyerhetünk őseink életének egy-egy mozzanatára. A részletesebb dokumentációt mellőztem, mert akkor többszörösen túlléptem volna egy ilyen rövid előadás keretét. Ugyancsak ezért a csallóközi és mátyusföldi nevekre korlátoztam figyelmemet, mert ez némileg elhanyagolt terület. A figyelembe vehető nevek száma a néhány tucatnyit is meghaladná.

A felsorolt nevek bizonyosságul szolgálnak a magyarság településeinek meglétére olyan helyeken is, ahol ma már csak az egyre fogyó személy- és helynevekben maradt nyomuk. Ezeket is a többszöri helynév-szlávositás lassan eltünteti. A történelmi fejlődés nyomainak eltüntetését a szlavisták is (többnyire magyarok) elősegítik, akik még a tősgyökeres magyar neveket is szláv alapszavakból magyarazzák. Ezért tekintetem feladatommá néhány személy- és helynév helyes magyarázatának megtalálását, hogy őseink kulturörökségéből megmentsek valamit az utókor számára. Munkámat a cseh szakemberek megértő jóváhagyással kísérték, az oroszok pedig dicsérő elismeréssel támogatták.

Csupán néhány magyar amatőr „tudós” támadt rám, és intrikával, sőt evidens hazugságok felhasználásával igyekezett munkámat megalázó hangnemben letaglózni, de egyetlen adatomat sem tudták megcáfolni.¹⁹²

Néhány fontosabb forrásmunka:

Bárczi - Bárczi Géza, Magyar hangtörténet. Budapest, 1958.

CsH - Lutterer - Majtán - Sárámek, Zemépisná iména Ceskoslovenska (Csehszlovákia földrajzi nevei) Praha 1982.

FNESz - Kiss Lajos, Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest, 1978.

MM - Magyar Múlt, Sydney, 1974. 1. sz.

MTEsz - Magyar Történelmi Etimológiai Szótár I-III. Budapest, 1967-76.

Németh - Németh Gyula, A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest, 1930.

Rásonyi - Rásonyi Nagy László, Török adatok a magyar Etimológiai szótárhoz, in: Nyelvt. Közi. LI. évf. Budapest, 1941.

---

¹⁹² Újabb időben megjelent a magyar és a szlovák nyelv valós kapcsolatát tovább elemző írás (Varga Csaba: *Szlovák, a kismagyar nyelv, avagy: a szlovák nyelv a magyar nyelv egyik sajátos változata*. Fríg Kiadó, 2010. <https://www.leventevezer.extra.hu/Kismagyar.pdf>), de a török nyelvnek a „török hódoltság kora” előtti hatását erre Blaskovics József nyomán lehet és kell tovább kutatni. – *A szerk.*

VSO - Vlastivedny slovník obcí na Slovensku I-III. (Szlovákia helyneveinek honismereti szótára) Bratislava 1977-1978.